

Азарка, В.У. Моўныя асаблівасці пейзажных замалёвак у творах Кузьмы Чорнага / В.У.Азарка // Язык и межкультурные коммуникации: материалы III Международной научной конференции, Минск-Вильнюс, 17-20 мая.2011 г. / Бел. гос. пед. ун-т ім. М.Танка; редкол. В.Д.Старичёнок, Г.Кундратос, И.П.Кудреватых и др.; отв.ред.В.Д.Старичёнок.– Мінск: БГПУ, 2011.– С.115-116

В.У.Азарка (Мінск, Беларусь)

МОЎНЫЯ АСАБЛІВАСЦІ ПЕЙЗАЖНЫХ ЗАМАЛЁВАК У ТВОРАХ КУЗЬМЫ ЧОРНАГА

Прырода – аснова для ўзнікнення, фарміравання і развіцця культуры, навукі, мастацтва і творчасці наогул. А.А.Патабня лічыў, што “искусство имеет своим предметом природу в обширном смысле этого слова, но оно есть не непосредственное отражение природы в душе, а известное видоизменение этого отражения. Между произведением искусства и природою стоит мысль человека; только под этим условием искусство может быть творчеством» [2, с. 30]. Гэта меркаванне падзяляў рускі жывапісец К.А.Каровін, які падкрэсліваў, што ў пейзажы павінна быць гісторыя душы, ён павінен быць сугучным сардэчнаму пачуццю [1, с. 83].

Апісанні прыроды займаюць у творах Кузьмы Чорнага істотнае месца. Па манеры адлюстравання многія з іх блізкія жывапісным палотнам мастакоў-імпрэсіяністаў. Таму пры аналізе моўных сродкаў стварэння карцін прыроды варта засяродзіцца на выяўленні ключавых паняццяў – уражанне, фрагментарнасць, мімалётнасць, святло, колер, – на якіх якраз і базіруецца разуменне семантыкі імпрэсіяністычнага пейзажу.

Структура пейзажаў у творах Кузьмы Чорнага шмат у чым абумоўлена хуткасцю успрымання і імкліваасцю адлюстравання ўражанняў ад карцін прыроды. Большасць з іх створаны “буйнымі мазкамі” – адна інтанацыя, адзін настрой. Такі эфект дасягаецца за кошт ужывання намінатыўных і безасабовых неразвітых сказаў: *Вось і масток і чорныя абрысы трох алешын. Холадна. Пуста. Страшная адзінота* (“Восень”).

У залежнасці ад завершанасці карціны даследчыкі вылучаюць некалькі відаў пейзажу – пейзаж-эскіз, пейзаж-эцюд, пейзаж-карціна [3, с. 232].

Асноўнае значэнне тэрміна *эскіз* – ‘папярэдні накід да карціны малюнка ці іх асобных частак’ [4, с.776], – абумоўлівае прадстаўленне ў такіх пейзажах толькі асобных элементаў кампазіцыі: *Позна. Ноч. Свеціць месяц* (“Восень”). Для рэалізацыі аўтарскага намеру дастаткова, абапіраючыся на фонавыя веды чытача, стварыць абагульнены вобраз, не засяроджваючыся на канкрэтных дэталях. У пейзажах-эскізах часта называюцца час, пара года, стан надвор’я, элементы ландшафту: *Восень. Вечар. І ціш* (“Восень і радасць”).

Пейзажы-эцюды (*эцюд* – у выяўленчым мастацтве: твор, выкананы з натуры, які з’яўляецца першапачатковым накідам, часткай будучага кампазіцыйнага цэлага [4, с.778]) уяўляюць сабой апісанне прыроды ў асобных яе дэталях, якія пазней будуць выкарыстаны для больш шырокага адлюстравання навакольнага

асяроддзя. Па структуры пейзажы-эцюды – гэта звышфразавыя адзінствы з агульнай тэмай, сфармуляванай у першым сказе. Мастак нібы спрабуе зафіксаваць уражанне ад убачанага, а потым разгарнуць іх у цэласную карціну.:

З густаты ночаў, над снегавай шырынёй поля, выплываюць кароткія дні.

Дні змрочна-белыя.

Ці то гэта яны, ці то гэта ўпарта няўцёкшыя сляды ночы фарбуюць далёкія істужкі неба на даляглядзе, над тонкімі абрысамі чуць прыметнага лесу, у сінявата-цёмны колер. Ён лажыцца на снег (“Новыя людзі”).

Пейзаж-карціна, або дэтальны пейзаж, фарміруецца за кошт ужывання лексічных сродкаў, якія ўдакладняюць розныя элементы структуры пейзажу. Пісьменнік адлюстроўвае карціну, якая была ўспрынята ў адзін момант, але ва ўсёй яе паўнаце і падрабязнасці, таму пры гэтым шырока выкарыстоўваюцца лексемы, якія называюць з’явы прыроды (*вечер, хмары, сонца, дождж*); расліны (*кусты алешніку і крушыны, былльнік, чабор, ядловец*), жывыя істоты (*вароны, сабакі, пеўні, каровы*), элементы ландшафту (*бераг, лясы, зямля, купіны, дарога, узгоркі, лагчыны*), элементы вясковага ці гарадскога пейзажу (*палі, стрэхі хат, выган, плот, хлявы*), пару года (*асенні дзень, зімою, вясна*), час (*ноч, вечар, захад сонца*).

Пашыраным сродкам характарыстыкі прыроды з’яўляюцца вытворныя і невытворныя прыметнікі (*пустыя і шырокія палі, цёмныя лясы, чорныя хмары, шэрая ноч, дні змрочна-белыя, вузкая дарога, бязмерна шырокае іржышча*), дзеясловы з семантыкай змянення колеру/святла (*залаціцца дзень, свецяцца дошкі-масткі, чарнеюць купіны*). Спалучальнасць слоў у імпрэсіяністычным пейзажы часта носіць аказіянальны характар: *азалаціла восень поле ржышчам, малады дзень спелым яблыкам глянуў на зямлю, наліў вастраю наветра, аблашчыў усё*.

У большасці выпадкаў пейзажныя замалёўкі, акрамя сваёй асноўнай функцыі (абазначэння месца дзеяння), выконваюць і дадатковыя – паралельна называюць час дзеяння: *Новы дзень нараджаўся светлым і вясёлым. Ужо трапяталіся светлыя колеры на ўсходняй старане неба; кусты аддавалі сухім, халодным пахам, палі, пустыя і вялікія, поўны былі дрымотнай асенняй цішы* (“Ноч пры дарозе”), а таксама перадаюць уражанні персанажаў, характарызуюць іх псіхалагічны: *Як засмяецца сонца зямлі золатам раніцы – абзавецца горад кіпучаю радасцю. Упартыя гудкі заводаў праспяваюць шырокую песню, мацней крыкнуць станцыі горлам машын, весела бразне недзе жалеза. Гэта так абзавуцца на зямлі людзі, і самі агорнуцца на новы дзень сваімі жыццёвымі думкамі* (“Бяздонне”). Таму асаблівае значэнне набываюць лексемы з абстрактнай семантыкай, якія перадаюць уражанне чалавека ад карцін прыроды: *радасць, смутак, нуда, упэўненасць, захапленне*.

Пейзажныя апісанні ў творах Кузьмы Чорнага пабудаваны на спалучэнні зрокавых, слыхавых, тактыльных і нюхальных уражанняў, якія перадаюцца праз выкарыстанне якасных прыметнікаў, абстрактных аддзяслоўных назоўнікаў і апісальных выразаў:

Дыхнула вясна, і зямля стала вясёлая.

У прагным жаданні парыліся ўзгоркі, лагчыны купаліся ў тумане. І гулкая ні то **цішыня** шырокіх размахуў, ні то **песня** веснавой вясёлай **журбы** плыла над зямлёй. Зямля чакала часу ўзняць сабраныя сілы сваёй творчай здольнасці і ў лагчынах драмала пад сонцам; драмала з подыхам шырокім **сіням**у небу.

Ночы былі **зычныя**, **далёка-гулкія** і **пахлі вадою**, бо вады на зямлі было многа (“Забойства”).

Арганізаваць прастору, стварыць перспектыву, размясціць аб’екты апісання на блізкім ці далёкім плане пісьменніку дапамагаюць назоўнікі з семай ‘прасторавая арыентацыя’, прыслоўі месца, прыназоўнікі з прасторавым значэннем:

На тым месцы, дзе канчаецца вада і пачынаецца жаўтавата-зялёны, пацямнеўшы бераг, стаіць прыкручаны к слупку новенькі невялічкі паром. **Ззаду** за ім, **бліжэй да сярэдзіны ракі**, свецяцца ў вадзе жоўтыя дошкі-масткі, якімі абложаны бераг у **тым месцы**, дзе ў звычайны час прыстае паром. <...>

Направа, збоку – залітыя вадою, асмаленыя палі, на якіх трымаўся мост, спалены палякамі ў вайну. <...>

Проці парома, у некалькіх кроках ад вады прытулілася к зямлі будка паромчыка. Яна сплецена яшчэ ў канцы лета з бярозавых дубцоў. Лісце на іх пажоўкла і пасохла і цяпер шуміць на ветры ціха і нудна.

Вакол будкі – скошаны ўлетку поплаў, **сям-там** чарнеюць на ім нізкія купіны, атава збіта быдлам і пацямнела (“На беразе”).

Імпрэсіяністычны пейзаж не можа існаваць без святла і паветра. Як адзначаюць даследчыкі, у пейзажах імпрэсіяністаў прадметы ўзаемазвязаны святлом, якое размывае межы прадметаў (іх форма губляе акрэсленасць) і аб’ядноўвае ўсе фарбы [3, с. 234]. Ужыванне слоў з семамі ‘святло, асветленасць’ дапамагае адлюстраваць розныя станы атмасферы, перадаць няяснасць контураў: **У змроку** няясна вырысоўваюцца два слупы – адзін **проціў** другога, на захад і на ўсход (“На граніцы”); **Цёмная сінь згуцілася** на даляглядзе і **папаўзла** паволі па **бела-празрыстым** полі. Далёкія кусты ў тонкім **прыцемку** раскупчасціліся, акруглілі свае абрысы і ў **гордасці** сваёй ядлаўцовай застылі перад адзінокай **вярбою**, над мёрзлымі межамі (“Новыя людзі”).

Пераважная большасць апісанняў прыроды, створаных пісьменнікам, насычаны каларонімамі, што збліжае вербальны пейзаж з жывапісным, спрыяе зрокаваму ўспрыманню намаляванай карціны чытачом.

Такім чынам, пейзаж у творах Кузьмы Чорнага адыгрывае важную ролю, ён не толькі абазначае месца і час дзеяння, але і перадае ўражанні герояў, выяўляе іх псіхалагічны стан. Выкарыстанне імпрэсіяністычнай стылістыкі дазваляе пісьменніку дасягнуць выразнасці апісання.

Літаратура

1. Зильберштейн, И.С. Константин Коровин вспоминает / И.С. Зильберштейн, В.А.Самков. – М.: Изобразительное искусство, 1990. – 608 с.
2. Потебня, А.А. Слово и миф / А.А.Потебня.– М: Правда, 1989. – 624 с.

3. Пономарева Ю.В. Особенности языкового выражения пейзажа в литературных текстах художника К.А.Коровина / Ю.В. Пономарева // Язык. Текст. Дискурс: научный альманах Ставропольского отделения РАЛЖ.– Вып. 7.– Ставрополь: СГПИ, 2009.– С. 230-236.

4. Глумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы. – Мінск, БелЭн, 1996.– 784 с.

РЕЦЕНЗІТОРІЙ БГПУ